

Джерела та література

1. Аверинцев С. Агасфер // Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. Том 1. – М., 1987.
2. Кравців Б. Зібрані твори. – Том II. – Нью-Йорк., 1980.
3. Мельничук Б. Драматична поема як жанр. – К., 1981.
4. Л. Мосендз „Вічний корабель” // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу. – Дрогобич., 1996.
5. Набитович І. Леонід Мосендза – лицар святого Грааля. – Дрогобич., 2001.
6. Нямцу А. Христианство и современность // Традиционные сюжеты, образы, мотивы. – Черновцы., 2001.
7. Русальський В. Місячні ночі / Новелі (Рецензія) // Звено. – 1946. – № 3-4.
8. Ясперс К. Истоки истории и её цель. – М., 1978.

Терехова І.О.

МИСТЕЦЬКИЙ ІДЕАЛ ПРЕКРАСНОГО В ПРОЗІ Т.ШЕВЧЕНКА

Найвищими людськими цінностями є істина, добро і краса. Варто відмітити, що прекрасне посідає особливе місце не тільки в житті людини, але й мистецтві. Ідеал краси становить собою магістральний концепт художнього світу митця. На сьогодні дослідження прекрасного як складової частини тканини твору здобуває все більшої актуальності. Оскільки "мистецтво постає архіспецифічною галуззю людської діяльності, що намагається задовольнити одну із потреб Духа людини, саме любов до прекрасного"(1, С. 82). Погляди на прекрасне в мистецтві стають невід'ємною частиною світоглядної системи митця. Одним із перших, хто в українській літературі порушив дану проблему був Т.Шевченко. Його поезія та проза є яскравим тому свідченням. Ідеал прекрасного в мистецтві та його проекція в прозі Т.Шевченка цікавила багатьох дослідників. Першим до вивчення естетичних поглядів письменника звернувся І.Франко, саме він сформулював завдання їх дослідження як наукову проблему. На початку ХХ століття ця тема привертає увагу багатьох вчених, зокрема: Д. Антоновича, М. Новицького, К. Широцького. Згодом інтерес до цієї проблеми дещо послабшав. Новий імпульс дослідженню естетики Т. Шевченка надали Є. Кирилук, Г. Неділько, П. Волинський, М. Шагінян, М. Коцюбинська, О. Білецький, роботи яких з'явилися в середині ХХ століття. Знаковим періодом у вивченні прози Т.Шевченка, в тому числі його естетики став початок 90-х років ХХ століття – роботи В.Терещенко, О.Сидоренка, згодом публікації С.Гетьман, Н.Грицюти, В.Поліщука, Н.Демчука.

На сьогодні дослідження ідеалу прекрасного у прозі Т.Шевченка не припиняються, а набувають все більшого динамічного розвитку.

Мета статті полягає в обґрунтуванні і з'ясуванні мистецького ідеалу прекрасного в прозі Т.Шевченка. Зазначена мета вимагає вирішення низки концептуально важливих, принципових завдань: осмислити методологічні та теоретичні засади, що сприяли б правдивому аналізу естетичної доктрини Тараса Шевченка, теоретично обґрунтувати проблему прекрасного в прозі Т.Шевченка, виділити основні механізми, завдяки яким здійснюється синтез прекрасного у художньому творі.

Предметом дослідження є Шевченкова концепція ідеалу прекрасного в його російськомовній повістевій прозі.

Об'єктом нашого дослідження є повісті " Наймишка", "Варнак ", "Княгиня", "Музикант", "Капитанша", "Несчастный", "Художник", "Близнецы", "Прогулка с удовольствием и не без морали", а також щоденник і листи Тараса Шевченка.

Т.Шевченко був вичинченим естетом, тому "...у мистецтві він бачив також чисто естетичні проблеми, центральне місце серед яких посідає проблема прекрасного" (2, С. 139).

У своїй російськомовній творчості Т.Шевченко маркує мистецтво такими дефініціями, як " благородное", "прекрасное", "волшебное во всем блеске и его магическом очаровании, раем, в якому можуть перебувати тільки святі", "божественним", "возвышено прекрасним".

Для автора повістей прекрасне є піднятим на щабель святості, є тою тайною, що досі так і залишається нерозгаданою людством. З приводу обоження мистецтва М.Євшан зазначає: " країна мистецтва починається там, де людина стикається з несвідомим, з тайною, де вона починає молитися, адорувати ідеал, там, де вона стає здивована перед образом краси і чоло своє мусить схилити в покорі. Таким чином Шевченко найбільший піетист мистецтва, найбільший його обожатель, голодний тої духовної мани та визволення людини з пороку буденного існування." (10, С. 93)

Бути художником, володіти тайною мистецтва, для Т. Шевченка становило домінуюче Варто сказати, що любов прекрасного в мистецтві супроводжувало його все життя. Спочатку це була безсвідоме почуття, що брало свої витoki в ранньому дитинстві, а згодом воно увібрало в себе зовсім інші ознаки, ставши усвідомленим.

В першу чергу на естетичне виховання Т.Шевченка впливало навчання в Академії мистецтв, де він мав змогу ознайомлення із світовим живописом та архітектурою, із творчістю таких митців, як А.Венеціанов, П.Федотов та інші. Провідним мистецьким напрямом на той час виступає академізм, що складає естетичне підґрунтя молодого митця, давши Шевченкові провідні орієнтири в мистецьких шуканнях. Даний напрям допоміг Т.Шевченкові досягти рівня митця-професіонала, ставши предтечею зародження в його літературно-мистецькій творчості реалістичних тенденцій. Цей процес настільки захопив Шевченка, що митець "дедалі все більше відмовляється від академічних умовностей. Все, про що думав митець і бачив на власні очі, оживало в його поезії, і це допомагало йому як художникові вийти на реалістичний шлях творчості в образотворчому мистецтві."(3, С.126).

Варто відмітити, що в шевченкознавстві існують різні думки стосовно приналежності Т. Шевченка до

позицій академізму. Такі дослідники, як Д. Антонович, К. Широцький вбачають в академізмі вирішальну роль на всіх етапах художньо-естетичного розвитку Шевченка.

Якщо слідувати академічному напрямку, то його головним постулатом вважалося чисте мистецтво, яке має зміст живописний, в основі якого предусім лежить краса. Завдяки академізмові, на думку Л. Генералюк, Шевченко "зумів набути необхідних професійних умінь і навиків, оволодіти технічною майстерністю" (11, С. 76). Хоч риси академізму і зникають в його пізній творчості, але про художню прозу сказати важко. Про наявність рис цього мистецького напрямку свідчать наукові розвідки Л. Генералюк, яка вважає, що в своїй прозі автор "висловлює преклоніння перед ідеалами Брюллова, повними краси і життя" (11, С. 78).

В нашому дослідженні можна виокреслити основні механізми, завдяки яким здійснюється синтез прекрасного у творі:

1. Наявність критерію життєвості образу

Критерій "життєвості" художнього образу присутній у майже у кожному занотованому Шевченком враженні від тих чи інших мистецьких творів. Із захопленням сприймав автор твори жанрового живопису, як наприклад, малюнки Штернберга, зроблені на Україні, в яких відбулись живі риси рідного та близького українського пейзажу: "...как все прекрасно. На маленьком лоскутке серенькой оберточной бумаги проведена горизонтальная линия, на первом плане ветряная мельница, пара волов около телеги, наваленной мешками, – все это не нарисовано, а только намекнуто, но но какая прелесть! – очей не отведешь. Или под тенью развесистой вербы у самого берега беленькая, соломой крытая хатка, вся отраженная в воде, как в зеркале. Под хаткой старушка, а на воде утки плавают, вот и вся картина, и какая полная, живая картина! И таких картин или, лучше сказать, животрепещущих очерков, полна портфель Штернберга". (4, С. 368-369)

2. Домінування ролі деталі.

Для Шевченка в мистецтві важлива деталь. Описуючи окремі окремі "чудные и разнообразные эпизоды" в брюлловському творі, Шевченко акцентує увагу головним чином на тих деталях, які увиразнюють картину живими образами, викликаючи у глядача враження реалістичної безпосередності зображення ("На правой стороне от зрителя, на третьем плане картины, взрыв башни, немного ближе пролом в стене и в проломе рукопашная схватка, что смотреть страшно.. Кажется, слышутся крики и звон мечей о железные литовские, ливонские и бог знает еще о какие железные шлемы") (4, С. 396-397).

3. Розумне сприйняття прекрасного.

Т. Шевченко наголошував сприйнятті прекрасного в мистецтві за допомогою рації. У листі до Бр. Залеського від 10, 15 лютого 1857 року він занотовує: " Без разумного понимания красоты человек не увидит всемогущего Бога в мелком листочке малейшего растения. Ботанике и зоологии необходим восторг, а иначе ботаника и зоология будет мертвый труп между людьми. А восторг этот приобретает только глубоким пониманием красоты, бесконечности, симметрии и гармонии в природе.. З цього приводу канадський вчений Я. Розумний акцентує увагу на тому, що " початком натхнення і повної естетичної насолоди красою природи є захоплення нею, а захопитися красою природи може мистець тільки через глибоке розуміння краси, безмежності й гармонії у природі. Не зовнішнє, "божественне" (платонівське чи аристотелівське), і не внутрішнє, як емансація людського генія, і навіть не стимул "підсвідомого", а натхнення, як акт суто розумовий". (5, С. 34)

4. Цілеспрямована дія прекрасного в мистецтві і заперечення абсолютизації краси.

5. Відкидання всіляких нормативів теорії мистецтва, надання ролі історії мистецтва

Т. Шевченко вважав, що знання мистецтва можливе на основі історії, а не теоретичної естетики. Цінуючи історію мистецтв, у "Щоденнику" Т. Шевченко відзначає: "Если бы эти безжизненные ученые эстетики, эти хирурги прекрасного, вместо теории писали историю изящных искусств, тут была бы очевидная польза. Вазари переживет целые легионы Либельтов". (6, С. 118).

Синтетичною є сполука людини і мистецтва, зв'язувальним компонентом якої постає прекрасне. Сприйняття дійсності митцем позначено специфічними рисами. Варто зауважити, що диференціюючи систему пресонажів своїх повістей Т. Шевченко виділяє дві антогоністичні групи: люди, які спроможні сприймати красу, які мають "божественный разум – чутья" і люди так звані матеріалісти. Візію автора було поширення прекрасного в мистецтві з орієнтацією на всіх людей. Домінантним видом стає для нього гравюра, як засіб поширення любові до прекрасного і доброго. Шевченко вірить у можливість виховання прекрасним як в житті, та в мистецтві.

Ідеал прекрасного мистецтва, як такий виконує декілька функцій: по-перше, геодоністичну функцію, що закладеною в самій сутності мистецтва, по-друге конструктивну, основним змістом якої є встановлення гармонії між особистістю та суспільством, по-третє, інтегруючу, оскільки мистецтво саме по собі вбирає елементи прекрасного, що, єднаючи душі людей, возвеличуючи їх. Дані думки знайшла своє художнє втілення в художній прозі Шевченка, набравши там естетичного забарвлення. Показовими в цьому плані є захоплюючі картини гри кріпака-музиканта (в повісті "Музикант"), імпрізованого весілля Леночки з участю її подружок (в повісті "Прогулка"), емоціональні описи виставок художніх творів і самого процесу художнього творення (в повісті "Художник"), по-четверте, терапевтичну, оскільки прекрасне мистецтво постає сенсом життя, в якому людина знаходить успокоєння страждоючої душі. " Не отчаивайтесь, друг мой, любите свое прекрасное искусство, и Господь успокоит вашу страдающую душу и поможет вашему терпению счастливый конец" – висловлює герой його повісті "Музикант" (4, С. 175).

Розглядаючи мистецтво як образне відображення дійсності, Шевченко водночас визнавав за ним могутню силу ідейно-естетичного впливу на людей. Воно, на думку В. Пахаренка, досліджує насамперед людину, її внутрішню духовну ідеальну суть і розглядає довоколишній світ остільки, оскільки він зв'язаний з

людиною духовною, – чи то залежить від неї, чи то впливає на неї. (7, С.81). "Высокое мистецтво (как я думаю) сильне действует на душу человека, нежели сама природа", – зауважує Т.Шевченко. Причиною того, І. Іваньо вбачає в специфіці художньої інтерпретації дійсності, пропущену крізь призму ідейно-естетичного бачення світу. (8, С. 155).

Прекрасне має ще пізнавальну функцію. Мистецтво об'єктивно відображає життя, відкриває нові його сторони. В системі персонажів повістей Т.Шевченка магістральними образами виступають люди-митці, яких автор підносить на шабель святості. Інша дослідниця М.Коцюбинська стверджує, що Шевченко "високо підносить ідею особистої творчості, коли художник уподібнюється богам: своєрідний паралелізм між богом-творцем і людиною-творцем". (9, С. 18). Таким чином, митець – це своєрідний деміург, наділений божественним розумом–чуттям, що має зв'язки між дійсністю і божественним світом. Характерною особливістю прози Т. Шевченка є проєкція дійсності зі світом мистецтва, дане явище засвідчене у повісті "Музикант" , де Т.Шевченко подає характеристику свого героя : "Виолончель с фортепьяно – это такая божественная гармония, что вечно бы слушал ее и не заслушался, особенно когда они вдвоем исполняют эту волшебную серенаду. Я. впрочем, думаю и не без основания, что кроме гармонии звуков, между ими существует высочайшая гармония гармония самых нежных чувств (4, С. 207).

На думку автора, справжнє мистецтво вимагає від митців самовідданого служіння йому, чесної, титанічної праці. Осудження заслуговують ті митці, для яких домінуючими стають власні вигоди і творіння заради "золотого кумира". У повісті "Музикант" письменник наголошує: " И выходит , что истинно прекрасное и возвышенно – духовное не нуждается в ремесленных золоченых и даже золотых украшениях."(4, С.173).Шевченкового героя-митця можна охарактеризувати як естетично чутку людину, яка значно відрізняється від інших, не спроможних сприймати прекрасне. У повісті "Музикант" Т.Шевченко говорить: "Соло свои он (виолончелист) исполнял с таким чувством, что хоть бы самому Серве так впору меня удивляло одно: отчего ему не аплодируют") (4, С. 158). Ще однією специфічною характеристикою Шевченкового героя є внутрішня складність, пристрасне сприйняття благородного впливу краси, що позначається деякою дисгармонійністю, розірваністю. Над митцем Т.Шевченка висить фатум, очікування певної загибелі. М. Євшан зауважує, що "...Він боїться тут не тільки моральної гибелі, йому жаль і прекрасного искусства! Він боїться тут затратити в собі ту іскру божу, єдиний скарб свого життя, боїться затоптати в болоті свій талант" (10, С. 105). Проте уся атмосфера прозових твору Т.Шевченка характеризується схиленням перед талантом, захоплення ним. З цього приводу М.Коцюбинська зауважує: "Шевченко виступає за необмежену, вірніше лише природою, свободу естетичного самовиявлення митця, проти диктату чужої волі. (9, С. 19). В своїй прозі Т. Шевченко подає роздуми про трагічну долю мистецтва і краси в несправедливому світі. Мистецький твір, на думку Шевченка, неможливий й без цілеспрямованого і ясного задуму художника, його мислі, ідей. Якщо у художника "мысль еще не созрела", йому в творчому процесі загрожує серйозна небезпека "наделать промахов"(лист до Бр. Залеського від 8 листопада 1856р.).Але знов –таки , якою б багатою і сміливою не була творча уява, фантазія митця, він – позбавлений життєвого джерела – безсилля створити щось гідне високого мистецтва.

Таким чином Т.Шевченко розумів мистецтво як духовно-практичне освоєння дійсності людиною. Він вважав, що художник, відображаючи природу й точно передаючи її засобами мистецтва, досягає її внутрішній зміст. Саме співвіднесеність з естетичним ідеалом художника надає мистецьким творам вагомої сили впливу.

Джерела та література

1. Хвильовий М. Камо грядеш?// Твори: У 2т.– К. 1990. – Т .2.– 550 с.
2. Кодацька Л. Художня проза Т.Г Шевченка.– К.: Наукова думка, 1972. – 328 с.
3. Тарахан-Береза З. Однойменні поетичні та малярські твори Шевченка До проблеми єдності образного мислення поета і художника// Збірник праць 21 та 22 наукових шевченківських конференцій.– Вид-во "Наукова думка, Київ, 1976.– 280 с.
4. Шевченко Т. Г. Повести. – К.: Дніпро, 1986.– 455 с.
5. Розумний Я. Поет, розп'ятий на "ізмах//Світи Тараса Шевченка. –Т .2.– Збірник статей до 185- річчя з дня народження поета. – Наукове товариство ім Шевченка – Нью- Йорк- Львів, 2001.– С. 17-44.
6. Шевченко Т. Г. Автобіографія. Дневник. – К.: Дніпро, 1988.– 343 с.
7. Пахаренко В. Українська поетика. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002.– 360 с.
8. Іваньо І. Очерк развития эстетической мысли Украины.– М.: Искусство, 1981.– 423 с.
9. Коцюбинська М. Етюди про поетику. Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1990.– 272 с.
10. Євшан М. Критика, літературознавство. Естетика/ Упоряд. Н. Шумило – К.: Основи, 1998.– 272 с.
11. Генералюк Л. Академізм // Шевченківська енциклопедія. Робочий зошит. – К.: 2004.– 239 с.– С.75-79.